

Kur'ân Bağlamında Feminizme Bakış

Selcan Çekiç | ORCID: 0000-0003-1418-6507 | selcanc3@gmail.com

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Nevşehir, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/019jds967>

Öz

Kadın, üzerinde en fazla konuşulan, güncelliğini yitirmeyen, tartışılan, hakkında araştırma yapılan konulardan birisidir. Bu konuda yapılan her araştırma, inceleme, akademik çalışma kadına yönelik farklı bakış açıları sunar. Kadına tarihin bir ögesi olarak ilk zamanlardan itibaren yaşadığı çevrenin de etkisiyle belirli roller yüklenmiştir. Bu roller her devir ve zamanda farklılık göstermiştir. Tarih boyunca vahyin güzel şekilde anlaşılıp uygulandığı dönemler kadınların en rahat oldukları dönemlerdir. İslâmiyet ile kadının konumunda gözle görülür şekilde bir değişim yaşanmıştır. Bu değişimle birlikte kadına yeni haklar verilmiş, ikinci sınıf muameleden kurtulmuştur. Kadın konusu değişen toplumsal koşullarla birlikte ele alınan konulardan biri haline gelmiştir. Günümüzde, kadının sosyal hayatta yer edinmesiyle birlikte kadın erkek eşitliği, kadın hakları, kadının sosyal statüsü, kadının iş ve aile yaşamı gibi konular gündeme taşınmıştır. Bu gelişmelerle birlikte İslâm'da kadın algısı da önemli bir konuma gelmiştir. Bununla birlikte her geçen gün duymaya başladığımız feminizmin kadın haklarını savunduğu savı, İslâmî kesimde de kendisini duyurmuş, hak adı altında birçok öneri sunmuş ve sunmaya devam etmektedir. Günümüzde bazı Müslümanlar, kadın haklarını İslâmî ilkelerde değil yabancı kültürlerde aramaktadır. Bu da İslâm dinine uygun olmayan hakların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak bunlar her ne kadar hak olarak belirtilse de kadını daha zor durumlara sürüklemiştir. Araştırmamızın konusu da Batı'da başlayıp tüm dünyada destekçi bulan feminizm ideolojisini ve kuramlarını ana hatlarıyla ele almak ve Kur'ân ekseninde feminizme karşı farkındalık oluşturmaktır. Amacımız Kur'ân bağlamında kadının konumu ve feminizmin kadını konumlandığı yerin ne olduğu, hangi konuların hak, hangilerinin sorumluluk olduğu, fitrat farklılığı, aile kurumu, özgürlük anlayışı kavramlarının Kur'ân ve feminizm açısından açıklamaktır. Öncelikle feminizm kavramı ve kuramlarına değinilecek daha sonrasında belirli kavramlar bağlamında Kur'ân ekseninde mukayesesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Feminizm, Kadın, Hak, Sorumluluk

Atıf Bilgisi

Çekiç, Selcan. "Kur'ân Bağlamında Feminizme Bakış". *Nisar* 3 (Kasım 2023), 131-160.

Geliş Tarihi	15.08.2023
Kabul Tarihi	29.09.2023
Yayın Tarihi	30.11.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	nisardergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

A View of Feminism in the Context of the Quran

Selcan Çekiç | ORCID: 0000-0003-1418-6507 | selcanc3@gmail.com

Graduate Student, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology,

Nevşehir, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/019jds967>

Abstract

Women are one of the most talked about, outdated, debated and researched subjects. Every research, examination, academic study on this subject offers different perspectives on women. As an element of history, women have been assigned certain roles with the influence of the environment in which they lived from the earliest times. With the advent of Islam, there has been a noticeable change in the position of women. With this change, new rights were given to women and they were freed from second-class treatment. The issue of women has become one of the most discussed issues with the changing social conditions. Today, with women taking more place in social life, issues such as gender equality, women's rights, women's social status, women's work and family life have been brought to the agenda. With these developments, the perception of women in Islam has become even more important. However, the argument that feminism, which we are hearing more and more every day, defends women's rights, has also made itself known in the islâmî c section, has offered and continues to offer many suggestions under the name of right. However, although these are stated as rights, they dragged women into more difficult situations. The subject of our research is to deal with the ideology and theories of feminism, which started in the West and found supporters all over the world, and to evaluate feminism from an islâmî c point of view by revealing which aspects of women are discussed in the axis of the Qur'an. It is to reveal how the Qur'an and Feminism deal with the position of women in the context of the Qur'an and the place where feminism positions women, which issues are rights and which are responsibilities, the difference in nature, the institution of family, and the understanding of freedom.

Keywords

Tafsir, Feminism, Women, Right, Responsibility

Citation

Çekiç, Selcan. "Kur'ân Bağlamında Feminizme Bakış". *Nisar* 3 (Kasım 2023), 131-160.

Date of Submission	15.08.2023
Date of Acceptance	29.09.2023
Date of Publication	30.11.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	nisardergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Kadın konusu değişen toplumsal koşullarla birlikte en çok ele alınan konulardan biri haline gelmiştir. Günümüzde, kadının sosyal hayatta yer edinmesiyle birlikte kadın erkek eşitliği, kadın hakları, kadının sosyal statüsü, iş ve aile yaşamı gibi konular daha çok gündeme taşınmıştır. Bu gelişmelerle birlikte İslâm'da kadın algısı daha da önemli bir konuma gelmiştir. Kur'ân'la ve Hz. Peygamber'in sözlü ve fiili uygulamalarıyla hak ettiği kıymeti gören kadının önce ideolojik daha sonra ise sosyal hayatta bir sorun olarak ele alınması ve bir feminizm hareketinin fikirleri bilinmeden haklı olarak görülmesi savı, bizi feminizmin kadına bakışı ve onu konumlandığı yeri araştırmaya sevk etmiştir. Amacımız feminizm ideolojisini ve kuramlarını tanımlamak ve bu ideolojilere Kur'ân perspektifinden bakmaktır. Makalemizin birinci kısmında feminizm kavramı ve ortaya çıkışı, bazı feminist kuramların ideolojileri ele alınmış ikinci bölümde ise seküler feminizm Kur'ân perspektifinden incelenmiştir. Aile, özgürlük ve fitrat kavramları feminizm ve Kur'ân çerçevesinde ortaya konulmuştur.

Çalışmamız, kadının özgürlüğü konusunda feministlerin yanılgıları nelerdir? Kuramların ortaya attığı çözüm önerileri gerçek hayatta karşılık bulabilir mi? İslâm'da aile kavramına verilen değer nasıldır? Kadın ve erkek gerçekten eşit midir? sorularına cevap aramaktadır. Araştırmamız feminizm kuramlarının bakış açısını ortaya koyması ve kadınla ilişkilendirilen, Kur'ân'da ve feminizmde ortaya çıkan bazı kavramların ne anlam ifade ettiklerini açıklaması açısından önem arz etmektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda feminizm daha çok İslami feminizm bağlamında ele alınmış, kuramların ideolojileri toplu bir şekilde ortaya konmamıştır. Makalemizde feminizm kuramlarının özellikleriyle birlikte yer alması ve bu özelliklerin İslâmî bir bakış açısıyla kıyaslamasının yapılması hasebiyle farklılık göstermektedir.

1. Feminizm Kavramı ve Kısa Ortaya Çıkışı

Feminizm, Latince "femina" kelimesinden türetilmiş bir kavramdır. Geçmişten günümüze feminizmin amaçlara göre değişiklik gösteren farklı tanımları yapılmış, birden fazla anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Feminizm, tüm alanlarda erkekler için geçerli olan ayrıcalıkların hepsinin kadınlara da tanınması için çaba gösteren ve kadının toplum içindeki rolünü ileri bir seviyeye getirmek isteyen bir doktrin olarak tanımlanabilir.¹

Feminizm genel bir tanımla kadın erkek eşitsizliğine her alanda kesin bir şekilde karşı olan, kadın ve erkek arasında siyasal, ekonomik ve sosyal eşitliğin gerçekleşmesini ele alan özgürlükçü bir akımdır.² Feminizm, sosyalizm ya da kapitalizm gibi dilimize Avrupa dillerinden geçmiş bir kelimedir. Fransız İhtilali'nde Avrupa'da insan hakları ve demokrasi

¹ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, ed. Serap Erkut (Ankara: Atlas Yayınları, 2018), "Feminizm", 88.

² Dilek İmançer "Feminizm ve Yeni Yönelimler", *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 5/19, (Temmuz 2002), 151.

alanında önemli gelişmeler olmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan ideolojilerden biri de feminizmdir.

Kadın-erkek arasındaki ilişkiyi; aile, çalışma hayatı, sosyal hayat, edebiyat, sanat ve kültüre kadar geniş bir perspektifle ele alan ve iki cins arasındaki statü farkını değiştirmeye çalışan siyasi bir akım olarak tanımlayabileceğimiz feminizm, erkek üstünlüğünü ve erkek merkezli toplumsal kabullerin artık son bulmasını, onun yerine kadını değerleri koymak için çaba harcayan bir siyasi hareket olarak gelişmektedir.³

Feminizmin ortaya çıkış dönemlerine bakıldığında Avrupa'da Fransız İhtilali'nde sömürülen ve köleleştirilen halk yığınlarının krallara ve kiliseye karşı hak arayışına başlamasıyla paralellik arz ettiği görülür. Bu süreçte ortaya çıkan feminizm akımı, doğuştan özgür olan insanlık idealine karşın sonradan köleleştirildikleri ve erkek iktidarının bir parçası haline getirildikleri iddiasıyla kadınların özgürleşmelerinin yollarını açmak için çaba sarf etmiştir.⁴

2. Bazı Feminist Kuramlar

17. yüzyılın sonlarından itibaren bilinçli bir siyasi ideolojik bir hareket olarak başlayan feminizm, cinsler arası eşitlik hakkını aramak amacıyla tarihteki yerini almıştır.⁵ Bu akımın mihenk taşı kadına verilen statünün değişmesi, yapılan haksızlıkların ve özgürlüklerini kısıtlayıcı her türlü unsurun kaldırılmasıdır. Ancak bu olaylara bakış açısı ve verilen çözüm önerileri farklı felsefelerle açıklanmış, dolayısıyla birden fazla feminist kuram ortaya çıkmıştır.

Bu kuramların kişilerde bıraktığı ilk izlenim; bir karışıklık, bir uzlaşmazlık gibi görünse de feminist yazarlardan olan Rosemarie Putnam'a göre her kuramın önceden belirlendiği bir amacının olmaması her kadına kendi düşüncelerini ortaya atacağı bir alan açar. Bu da feminizmde doğruları çoğaltır. Şurası da açık bir gerçektir ki doğru değil, doğrular kadını özgür kılmaktadır.⁶ Kuramların hepsi kadının içinde bulunduğu duruma alternatif çözüm bulma arayışı içerisindedir. Feminist kuramlar da feminizm kavramıyla beraber bir değişim geçirmektedirler. Bu değişim, beraberinde kadın için daha fazla doğru ve hak getirmektedir. Bu sebeple kuramları birbirlerinden kesin bir kırmızı çizgiyle ayırmak mümkün değildir. Kuramlar birbirleriyle iç içe geçmiş bir yapı sunarlar. Feminist kaynaklara baktığımızda genel olarak bu kuramların beş ana başlıkta toplandığını görürüz.

---

³ Gül Aktaş, *Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği*, *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (Haziran, 2013), 59.

⁴ İbrahim Coşkun, *Günümüz Akaid ve Kelam Problemleri* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2017), 58.

⁵ Juliet Mitchell- Ann Oakley, *Kadın ve Eşitlik*, çev. Fatmagül Bertkay (İstanbul: Pencere Yayınları, 1992), 60.

⁶ Rosemarie Putnam, *Feminist Düşünce*, çev. Zafer Çirhinlioğlu (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2006), 469.

2.1. Liberal Feminist Kuram

Liberalizm, feminizmi de yakından etkileyen, düşünce sisteminin temellerini oluşturan bir akım olmuştur. Bireysel özgürlük ve bireysel haklar üzerine kurulmuş dünya görüşü olarak adlandırılan liberalizm, özellikle insanı ve bireyi temel alan ilkeleriyle feminizmi ilgilendirmiştir. Diğer bütün yaklaşımlardan önce ortaya çıkması, kuramların ilk olarak liberal feminist kuramla bir karşılaştırma yapmalarından dolayı bazı yazarlar tarafından “ana akım” (mainstream feminism)⁷ olarak isimlendirilmektedir. Liberal feminist kuram, hayatın ekonomik, kültürel, sosyal gibi her alanına kadını da müdahil etme çabası olduğu söylenebilir.

Liberal feminizm, kadınların da akıllarını doğru şekilde kullanırlarsa erkekler gibi olabileceklerini hatta birçok kadının erkeğe ait sayılan değerlere sahip olmak istediklerini belirtir. Kadınlar, eve hapsedilmeden, ekonomik sınırlar koyulmadan hayatın içene dâhil olmalı ve erkeklere sağlanan tüm olanak ve fırsatlar kadınlara da sağlanmalıdır. Liberal feminizm bir bakıma erkeğe yakıştırılan değerleri kadınlara uyarlamaya çalışmıştır. Liberal feministler yeni ortaya çıkan birçok meslekte kadınların da bulunmasını kendi çabalarının bir sonucu olarak görmektedirler. Ancak cinsiyet eşitliği ve fırsat eşitliği sadece kadınların istemesi ve çabalarıyla başarılamaz. En derindeki sosyal ve psikolojik yapılar da birtakım değişimler olmak zorundadır.⁸

Liberal feministlerin gelişen düşüncesine göre cinsiyet ayrıcalığına dayalı bir siyasi ve sosyal hayat, kadını mağdur konuma getirmektedir. Bundan kurtulmak içinde bazı kavramlara öncelik verme düşüncesindedirler.

2.1.1. Ekonomik Eşitlik

Liberal feminizme göre eğer cinsiyet eşitliği ve adaleti sağlayacaksa öncelik verilen durumlardan biri erkeklerin yararlandığı ekonomik fırsatlardan, sivil özgürlük ve haklardan kadının da yararlanması gerektiğidir. Liberal feminist kuram kadının bağımsız olabilmesinin temel şartını ekonomik olarak hiçbir kişiye muhtaç olmamasına bağlar. Bunun gerçekleşebilmesi için kadının erkekle eşit haklara ve tam bir özgürlüğe sahip olması gerekmektedir. Bu kurama göre kadının ekonomik özgürlüğünün sağlanması, onu ikinci cins olmaktan kurtaracak ve bağımsız bir birey olma yolunda en önemli adımı atmış olacaktır. Kadının bağımsızlığını elde etmesinin yolu rahat bir düşünme özgürlüğüne sahip olup kendini erkekten soyutlamasıyla gerçekleşir. Kadın evine hapsolmeden sosyal hayata dâhil olmalı, ekonomik olarak özgürlüğünü kazanmak için erkeğe ait olduğu düşünülen sağlık, ekonomi, akademi ve iş dünyasında kendine yer bulmalıdır. Bu alanlarda erkeğin sahip olduğu her türlü imkân kadına da eşit bir şekilde sağlanmalıdır.⁹

⁷ Zekiye Demir, *Modern ve Postmodern Feminizm* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 44.

⁸ Demir, *Modern ve Postmodern Feminizm*, 55.

⁹ Demir, *Postmodern Feminizm*, 56.

2.1.2. Bireyin Özgürlüğü

Özgürlük kavramı feministlerin üzerinde önemle durdukları konulardan birisidir. Kadının özgürlüğüne kavuşması demek feministlerin hedeflerine büyük ölçüde ulaşması demektir. Liberal feminizmin ilk temsilcilerinden olan J. S. Mill erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüğün deneyimlenerek bilinçli bir şekilde ortaya çıkması durumunda bunun kabul edilebilir olduğunu ifade eder. Ancak mesele bunun tam tersidir. Öncelikle zayıf cinsiyeti güçlüye tam manasıyla bağımlı kılan şu anki sistem, tamamen teoriye dayalıdır ve daha önce bu teorinin diğer tarafı denenmemiştir. Kadın cinsiyetinin köleliği bağımlılık biçimine dönüştürülmüştür.¹⁰ Bu yüzden bu sistem değişmedikçe kadın zayıf cins olarak kalacak ve özgürlüğüne tam manasıyla hiçbir zaman sahip olamayacaktır. Bir cinsiyetin diğer bir cinsiyete olan tam ve sorgulanamaz itaati doğru değildir ve bu, ilerleme ve gelişme önünde en büyük engellerden biridir. Bu durum bir tarafın öncelikli duruma gelmesine ya da diğer tarafın mağduriyetine yol açmamalı, mükemmel eşitlik ilkesi ile değiştirilmelidir.¹¹

İnsan için yiyecek, barınma ve giyinme gibi temel olan ihtiyaçlardan sonra özgürlük insan doğasında bulunan öncelikli ve gerekli olan bir istektir. Eğer kadın özgür olmak istiyorsa başkalarının hedefleri doğrultusunda kabullenmeyi bırakıp kendi hedeflerine yönelmesi gerekmektedir.

Liberal feminizmin düşünürlerinden M. Wollstonecraft ve J. S. Mill, insanları diğer varlıklardan farklı kılan özelliğın hafıza olduğunu ve bu açıdan fiziksel ve biyolojik olarak cinsler arasında böyle bir farkın olmadığını belirtirler. Böyle bir söylemin olmasının sebebi genelde aynı fırsat hakkının tanınmaması özelde her iki cinsi de aynı eğitim özgürlüğünün verilmemesidir. Liberal feministler bu eşitsizliğin kaldırılması gerektiğini düşünmektedirler. Kadının ya da kız çocuklarının tam manasıyla doğru bir eğitim hakkının olması, kadınlara kendi becerilerini gösterebilecekleri fırsat alanları oluşturmaları ve kadınların hayatlarında önemli kararlar vermelerinde belirleyici olacaktır.¹²

Liberal feministlerin yapmayı arzuladıkları şey, baskıcı cinsiyet sınırlarından ve bunların getirdiği rollerden kadını özgürleştirmektir. Ataerki bir toplumda belirli meslek dallarının belirli cinsiyete has kılınmasına itiraz ederler. Bu şekilde cinsleri yaftalamanın fırsat eşitliğine aykırı olduğunu belirtirler.¹³

2.2. Marksist Feminist Kuram

Marksist feministler kadının baskı altında olmasının özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla başladığını düşünmüşlerdir.¹⁴ Marksist kuram, kadının konumlarını anlamının yolunun

---

¹⁰ John Stuart Mill, *Kadınların Özgürleşmesi*, çev. Damla B. Aksel (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016), 11-13.

¹¹ Mill, *Kadının Özgürleşmesi*, 7.

¹² Mill, *Kadının Özgürleşmesi*, 12.

¹³ Putnam, *Feminist Düşünce*, 47.

¹⁴ Putnam, *Feminist Düşünce*, 11.

toplumsal sınıf kavramını anlamaktan geçtiğini belirtmiştir. Marksist feministlerin ayırt edici özelliği de ister alt kesimden ister üst kesimden olsun bütün kadınları ve kadınlara yönelik baskıları, bireyin niyetine bağlı olarak gerçekleştirdiği fiillerin getirisi olarak değil de kapitalizmle ilişkili olan, siyasi, toplumsal ve ekonomik yapının bir ürünü olarak anlamasıdır.¹⁵ Yani bir bakıma Marksizm'in ilgi alanına giren kadın sorunu kadının ekonomik sistemle ilişkisi ve sınıfsal sömürüye ilişkindir. Kısacası kadınların çıkarları diğer kadınların çıkarlarıyla benzerlik gösterir ve kurtuluşları da erkeklerle birlikte ortak olarak gerçekleşebilir. Marksist bakış, kadınların sırf kadın oldukları için ezilmelerini ele almaz.¹⁶ Ekonomik, sosyal ve siyasi kaynaklar sebebiyle ikincil duruma düştüğünü belirtir.

Birçok Marksist feministin karşı olduğu durum, kapitalizmin kadının yaptığı işleri en önemsiz ve mecburi işler seviyesine indirgemesidir. Kapitalizm, erkeklerin rolü para kazanmak kadının ki ise kazanılan ücreti bir ürün satın almak için kullanması gibi bir tablo oluşturulup kadınları sadece tüketici konumunda görmeye başlamıştır.¹⁷ Bütün zamanlarda ailenin tüm iş yükü kadının sorumluluğundadır. Kadının farklı bir iş gücüne katılımına sadece evdeki sorumluluklarını yerine getirirse izin verilir. Aksi halde kadın önceliği yerine getirmediği için çalışamaz. Evdeki işler bu şekilde sadece kadına mahsus kılınırsa tek başına kadına eşitlik vermek yeterli olmayacak, kadınlar iki işi birden idare etmek zorunda kalacaklardır. Bu da kadının özgürleşmesinden ziyade daha fazla köleleşmesine zemin hazırlayacak, kadın bir kat daha kendine ve çevresine yabancılaşacaktır. Marksist feminizmin, bu duruma getirdiği çözüm önerileri şu şekildedir:

2.2.1. Ev İşlerinin Toplumsallaşması

Bu yaklaşıma göre kadının ev hayatında yaptığı günlük işler kamu alanlarında yapılan işlerden daha önemsiz görünmektedir. Bu da kadının ikinci plana atılmasına neden olmaktadır. Kadına sadece ev işleri tahsis kılınırsa bu onun özgürlüğüne gölge düşürecektir. Bu düşünceyi ortaya atan Benston'a göre kadının kamu kurum ve kuruluşlarında çalışmasını gerçekleştirirken bununla beraber kadından mütemediyen yemek, temizlik ve çocuklarla ilgilenme gibi işler beklenir; bunlar toplumsallaşmazsa kadın değersiz görülmeye devam edecek bu da onun daha da köleleşmesine sebep olacaktır.¹⁸

Çözüm önerilerinden biri ortaklaşa yemek yeme uygulaması ya da özel mutfağın daha geniş halk mutfaklarına dönüşmesi olabilir.¹⁹ Bu küçük değişiklikler kadını kesinlikle özgürleştiremeyecektir ancak herkesin bu işlerin küçümsenmeyecek kadar zor olduğunu idrak etmelerini sağlayacaktır. Ev temizliği, çocuk bakımı gibi işler topluma mal edildiğinde grup olarak kadınlara baskı yapıldığı alanlardan biri ortadan kalkacak ve kadınlar hak

¹⁵ Putnam, *Feminist Düşünce*, 69.

¹⁶ Hakan Altun, "Feminist Kuram Doğrultusunda Bir Okuma/Sahneleme ve Bir Örnek Çalışma: Denizden Gelen Kadın". (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 55.

¹⁷ Putnam, *Feminist Düşünce*, 87.

¹⁸ Putnam, *Feminist Düşünce*, 75.

¹⁹ Putnam, *Feminist Düşünce*, 88.

ettikleri saygıyı elde edeceklerdir.²⁰ Hülasa kadının karşılıksız olarak yaptığı yemek, çocuk bakımı, temizlik gibi her şey toplumsallaşmalı ve her birey sorumluluk almalıdır. Aksi halde kadının bu kölelikten kurtulması beklenemez.

2.2.2. Ev İşleri İçin Ücretlendirme

Ev işleri için ücreti tek tek (eş, baba, erkek arkadaş) değil de devlet ödemelidir. Bu ödeme, ev işlerinden bunalan kadının refah düzeyini artırmalıdır. Eğer devlet ev kadınlarına ücret ödemeyi kabul etmezse greve gidilmelidir. Bu grev boşanma olabileceği gibi doğum kontrol yollarını uygulamakla da gerçekleştirilebilir. Kadınlar açısından bütün bu başkaldırmalar büyük bir potansiyel güç oluşturmaktadır. Çünkü kapitalizmin çocuk ve erkek iş gücüne sahip olabilmesi için kadına ihtiyacı söz konusudur.²¹

Marksist feministler ailenin ekonomik bir birim olmasını ortadan kaldıran programlara bağlı kalmaktadırlar. Çünkü aile bu şekli ile kapitalist sisteme hizmet etmektedir.²² Aileye ilişkin basitleşmiş düşüncelere sahiplerdir. Aileyi suçladıklarında onlar bu ailenin duygusal bir birim olarak değil, ekonomik bir birim olduğu temelinde ele almışlardır. Kadının işgücüne girerek özgürlüğünü kazanacağı fikrine sahiptirler.

2.3. Radikal Feminist Kuram

Şimdilerde hala oluşumunu sürdüren radikal feminizm kadının özgürlüğüne kavuşmasını sağlamak için ortaya çıkan feminist kuramlardandır. Radikal gruptakiler ataerkil sistemin kadını baskı altına aldığı, böyle bir sistemin reforme edilemeyeceği ve ataerkil kurumun tamamen ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır. Yıkılması gereken de yalnız ataerkil sistem ve yapılar değil; aile, kilise gibi kadının özgürlüğüne engel olan tüm yapılar olduğunu belirterek çözümü ataerkil yapının ve kapitalizmin ortadan kaldırılmasında bulur. Aile, ataerkil düzen içinde kadınları erkeklere hizmet etmeye zorlayan, erkek egemen ideolojinin, yeniden üretilmesini sağlayan kurum olarak görülmektedir. Bu nedenle radikal feministler, aile kurumunu reddetmektedir.²³

Radikal feminizm, feminist yaklaşımlar içerisinde diğerlerine nispetle daha orijinal bir kuramdır. Tarihsel açıdan baktığımızda Marksist ve Liberal feminizmden çok daha sonra ortaya çıkmasına rağmen daha fazla ses getirmiştir. Eril düşüncenin kadın bedeni üzerindeki hâkimiyetinin yanlış olduğunu, kadınların bedenleri üzerindeki her türlü kontrolü ellerinde bulundurması gerektiğini vurgulayarak 'Bedenimiz bizimdir.' sloganıyla kadınlığın sıkıştırıldığı dar kalıpların dışına çıkmışlardır.²⁴

Radikal feminizmin çoğunluğu tarihsel olarak baskı altına alınan ilk grubun kadın olduğunu, en yaygın baskı türünün kadına uygulandığını ve bunun en derin baskı olduğunu

---

²⁰ Putman, *Feminist Düşünce*, 88-89.

²¹ Putnam, *Feminist Düşünce*, 90.

²² Putnam, *Feminist Düşünce*, 106.

²³ İmançer, *Feminizm ve Yeni Yönelimler*, s. 151.

²⁴ Coşkun, *Kelam Problemleri*, 65.

iddia etmektedir. Kadının neden erkeklere boyun eğdiği sorusunun cevabına Marksist feminizm gibi ekonomik olarak değil, biyolojik olarak açıklamaya çalışmıştır. Biyolojik olarak kadın ve erkek farklı roller oynamayı bıraktığında bütün cinsel temelli roller ortadan kalkar. Kadın toplumda biyolojik özellikleri sebebiyle bir yandan toplum dışına itilmeye mecbur bırakılırken diğer yandan da annelik statüsüyle üstün görülmektedir. Onlara göre burada bir tutarsızlık bulunmaktadır. Kadın kendi bedeni hakkında söz sahibi olmadığından özgür de değildir. Radikal feministlerin kadınların bu biyolojik baskıdan nasıl kurtulmaları gerektiğine karşı farklı öneriler getirmişlerdir. En önemli önerilerinden biri cinsiyetçi sınıf sistemi ve yeniden üretilimdir.

2.3.1. Cinsiyetçi Sınıf Sistemi ve Yeniden Üretim

Radikal feministlerin iddialarına göre kadının baskı ve zulüm görmesinin temel nedeni cinsiyete bağlı sınıflandırmadır ve bunun artık uygulamadan kaldırılması bir zorunluluktur. Kadınların neden erkeklere boyun eğdiğini anlamının yolu ekonomik normlarla değil, biyolojik farklılıklar ekseninde incelenmelidir. Bu cinsiyete özgü durumların nasıl değiştirileceği konusunda farklı çözüm önerileri dile getirilmiştir. Yapılacak ilk iş iki cinsin biyolojik farklılığını azaltacak olan üreme teknolojilerinin geliştirilmesidir.

Erkeğin babalık, kadının anne rolünün getirdiği sorumluluklar hamilelikten korunma, kısırlaştırma ve kürtajla ilgili geliştirilen yeni teknolojilerle, kadının biyolojik farklılığın getirdiği sorunlar etkisini azaltacaktır. Bir çocuğu tüpte meydana getirmek ya da rahim dışında büyütme, yeniden üretim sürecinde kadının rolünü erkekler ile eşit hale gelecek, bu da biyolojik olarak eşitliği sağlayacaktır. Suni dölllenme, anlaşmalı annelik gibi seçeneklere devlet tarafından uygun gelişmeler yapıldığında kadın çocuğa bakmak gibi bir zorunluluğa katlanmayacak, çocuk bakmak isteyen de çocuk doğurmak zorunda olmayacaktır. Yeniden üretimde kadın ve erkek farklı roller oynamayı bıraktıklarında bütün cinsel temelli roller de ortadan kalkacaktır.²⁵ Kısaca teknolojinin yardımıyla kadınların kurtuluşu karınlarından başlayacaktır.²⁶ Böylece üreme gerçekleşeceği için lezbiyenliğe ya da erkeklerin homoseksüelliğine, heteroseksüelliğine özgürce seçilmiş bir alternatif olarak bakılabilecek, en azından onur kırıcı bir sapıklık olarak nitelendirilmeyecektir.²⁷

Kadınlar kendi bedenleri üzerinde söz sahibi olmalıdırlar. Kadınların çocuk doğurması meselesi birçok yerde devlet politikası haline gelmiştir ve bunu politika haline getirenlerde çoğunlukla erkeklerdir ve kadın kendi bedeni hakkında hiçbir şekilde söz sahibi değildir. Aynı durum kürtaj meselesi için de geçerlidir. Cinsel şiddet, tecavüz, kadının zorla alkonması gibi şeyler, erkeklerin kadının bedeni üzerinde hak iddia etmelerinden kaynaklanmaktadır. Doğumun denetlenebilmesine kadar geçen süre içerisinde kadınlar

²⁵ Putnam, *Feminist Düşünce*, 119.

²⁶ Demir, *Modern Feminizm*, 85.

²⁷ Putnam, *Feminist Düşünce*, 118.

biyolojik yapılarından dolayı mağdur olmuşlardır. Acılı doğumlar, süt verme ve çocuk bakımı kadınları baba, kardeş veya eş gibi bir başka erkeğe bağımlı haline getirmiştir.²⁸ Radikal feminizmin isteği kadının kendi cinselliğini kontrol edebilme hakkına sahip olmasıdır.²⁹

Sonuç olarak Radikal feministler kadınların erkekler tarafından denetim altında olmasının temel gerekçesinin biyolojik farklılıklar olduğunu öne sürmüşlerdir. Radikal kadın hareketi başlığı altında farklı kadın hareketleri de yer almaktadır. Bu hareketler kadını bir grup ya da sınıf olarak tanımlamaktadırlar. Kendi bedeni üzerinde söz sahibi olma isteği 1960'lı yıllarda doğum kontrolü ve kürtaj taleplerine dönüşmüştür.³⁰

2.4. Kültürel Feminizm

Kültürel feminizm kadın haklarını savunmanın yanında, toplumsal yaşamın kültürel dönüşümünün gereğine odaklanmış, kadın ve erkeğin benzer özelliklerini değil, kadının farklılıklarını ortaya koymayı hedeflemiştir.³¹ Kültürel feminizm, feminizm ile büyük bir mücadele örneği vermektedir. En önemli sorularından biri "Bütün kadınları farklılıklarına rağmen ve bu farklılıkları ile birlikte nasıl bir araya getirebiliriz? sorusudur. Buna önerdikleri yol kız kardeşlik ve dostluk için çalışmaktır. Bu çalışma denendiğinde görülecek ki herkes aynı şeyin peşindedir. O da insanın kendi olma hakkıdır.³² Kadın dayanışmasının çok önemli olduğunu sürekli dile getiren kültürel feministlere göre annelik ve doğurganlık diğer kuramların düşündüğünün aksine güçsüzlük ve zayıflık değil bir güç göstergesidir ve kadın bedenini farklı kılan bu özellikler onda farklı gelişmelere sebep olabilir.

Feminizmin en önemli savunucularından olan Simone De Beauvoir, fitri olarak doğuştan getirdiğimiz cinsiyet ile sonradan aile ve toplumun etkisiyle şekillenen cinsiyet kavramını incelemiştir ve kadının öteki olduğunu belirtmiştir. Çünkü o, bir erkek değildir. Erkek kendi kendine yetebilen özgür bir varlıktır. Kadının anlamını ise kendisi değil başkaları belirlemektedir. Kadının kendisi nesne durumundan kurtulup özne olacaksa erkekler gibi kendisini bir kalıba koyan tanımları aşması gerekmektedir.³³ Aksi halde öteki veya bir nesne olmaktan kurtulamayacaktır. Kadının önündeki en büyük engel kendi bedenidir. Evlilik, annelik, çocuk büyütme, hizmet gibi alanlar kadının tek var olabileceği alanlar olarak belirlendiği için bu alanlar dışında var olmasına izin verilmemiş, her türlü aşkınlıktan alıkonulmuştur.³⁴

---

²⁸ Atan, *Denizden Gelen Kadın*, 15.

²⁹ Atan, *Denizden Gelen Kadın*, 12.

³⁰ Coşkun, *Kelam Problemleri*, 66.

³¹ Coşkun, *Kelam Problemleri*, 62.

³² Putnam, *Feminist Düşünce*, 405.

³³ Simone De Beauvoir, *Kadın*, "İkinci Cins" *Bağımsızlığa Doğru*, çev. B.Onaran (İstanbul: Payel Yayınları, 1993), 16.

³⁴ Beauvoir, *Kadın*, 35-38.

Ekonomik bağımsızlık kadını erkeklerin oyuncağı haline getirir. Kadın, özgürlüğünü kazanmak istiyorsa çalışmaktan başka çıkar yolu yoktur. Bu kurtuluş ancak toplu bir şekilde olabilir ve öncelikle kadının ekonomik açıdan dönüşümünün sağlanması gerekmektedir.³⁵ Yasaları, kuruluşları, toplumsal cinsiyet rollerini ya da bütün toplumsal düzeni değiştirmek kadın ve erkek eşitliğini sağlamak için yeterli gelmeyecektir. Kadının varlığını hormonlarıyla ya da duygularıyla değil, kendi bedeni ve bunun dünyayla olan ilişkisi belirlemektedir. Özgürlüğün egemenliğini gerçekleştirebilmek için Beauvoir'a göre öncelikle her iki cinsin aralarındaki ayrılıkları bir kenara itip, içerisinde yalanın barınmadığı bir kardeşlik kurumunun tahsis edilmesi gereklidir.³⁶

Delphy'e göre toplumun belirlediği cinsiyet özellikleri fitri cinsiyetten önce gelmektedir. Cinsiyet ise tarihsel ve toplumsal olarak şekillenen, dönüşüm geçiren bir yapıya sahiptir. Ancak toplum, bu yapıyı doğallık kabulüyle algılamış ve çocuk bakımından ev işlerine kadar her konuda kadının sorumlu olmasını doğallık olarak kabul etmiştir. Ancak doğal olmayan yanlış değil, alışılmış kalıpların dışında olan şeydir. Alışılmış olan her şey de zaman içerisinde doğal olarak görünür. Kadınların erkeklere bağımlılığı, her zaman geçerliliğini koruyan bir gelenek olarak algılandığı için uzaklaşmak da yanlış bir durum olarak anlaşılır.³⁷ Ancak bu doğallık kabulü görüldüğü gibi geleneklerle sıkı sıkıya bir bağlılık içerisinde dir.

Kültürel feministler özgürleşme sorunsalını farklı bir çerçeveden ele alarak kadın ve erkeğin benzerliklerinden ziyade farklılıklarını ortaya koyup bunların özgürlüğü elde etme yolunda birer güç olduklarını öne sürmüşlerdir.

2.5. İslâmî Feminizm

19. yüzyılda sistemli bir hale gelen feminist söylemin, İslâm kültürünü hangi durumlarda ve nasıl etkilemeye başladığını tespit edilebilmesi için etkileme sürecini, bu süreçte Batılı feminizmle işbirliği yapan oryantalizm, sömürgecilik, milliyetçilik gibi birden fazla etkenle birlikte değerlendirmesi gerekmektedir. 20. yüzyılın sonuna doğru İslâm dinine inanan kadınlar, Müslüman dünyadaki kadının problemlerini feminist söylemlerin de etkisiyle farklı bir açıdan bakmaya başlamışlardır. Böylece, İslâm kültürü içinde feminist söylemden az veya çok etkilenen, kadın haklarının savunuculuğu yapan bir söylem ortaya çıkmıştır. Bu yeni söylem, kadın çalışmaları alanına fayda sağlayan bir literatür de ortaya çıkarmıştır. Son yıllarda, entelektüel Müslüman kadınların din ve gelenek içinde kadının durumunu dile getirdikleri yaklaşımlar İslâmcı feminizm olarak adlandırılmış ve bu entelektüel Müslüman kadınlara da İslâmcı feminist denilmiştir.³⁸

³⁵ Beauvoir, *Kadın*, 41.

³⁶ Beauvoir, *Kadın*, 40.

³⁷ Mill, *Kadının Özgürleşmesi*, 22.

³⁸ Güç, *İslâmcı Feminizm*, 651.

Bu söylemin ortaya çıkışında ve ilerleyişinde İran, Mısır ve Malezya'daki gelişmeler önemli bir yer tutmaktadır. İran, İslâmî feminizm konusunda en dikkat çekici ve tartışmalı ülkelerden biri olmuştur. İslâm, feminizm ve kadın konusunda 1979 devrimi ve sonraki süreçte kadınların yaşadıkları mağduriyetler sebebiyle kadınlar, yerli bir kadın hareketi oluşturmuştur. Devrim sonrası Aile Hukuku'nun eski şeriata göre düzenlenmesi ve bu nedenle kadınların mağduriyetinin ortaya çıkması hak mücadelesinde yeni bir kadın söyleminin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu düşünce sistemi cinsiyet eşitliğini müdafaa etmek ve Kur'ân-ı Kerim'in cinsiyet eşitliğini kabul ettiğini dile getirmek için mücadele içindedir. Mısır'da kadın hareketleri on dokuzuncu yüzyılda başlamış ve yirminci yüzyılda ise erkek reformculardan bağımsız bir şekilde devam etmiştir. 1919 yılında Kahire'de kadınlar İngiliz sömürüsüne karşı miting düzenlemişler daha sonra ise Mısır Feministler Birliği'ni kurmuşlardır.³⁹ İslâmî feminizmin gelişmesine katkı sağlayan ve kadın hareketini görünür kılan Mısır'da kadınlarca çıkarılmış bazı dergiler de bulunmaktadır.⁴⁰ Örneğin, "Al-Fatah (Genç Kız)" dergisi Mısır'da kadınlar tarafından çıkarılan ilk dergidir. Dergi, 1892 yılında Hind Nawfal tarafından İskenderiye'de çıkarılmıştır. Dergiler kadınların fikirlerini ve savundukları ideolojileri yazıya aktardıkları, istedikleri hayatı cesurca dile getirdikleri bir alan haline gelmiştir. Mısır'da feminizm Batı'daki ile net bir şekilde ayrılmaktadır. Mısır'daki kadınlar söylemlerinde büyük oranda İslâm'ı kaynak göstererek mücadele içinde olmuştur.

Malezya'da İslâmî feminizme bakıldığında karşımıza "Sisters in Islam (SIS)" grubu çıkmaktadır. Müslüman kadın aydınlarından oluşan bu grupta İslâmî kadın hakları araştırılarak bu alanda fikir alışverişi yapılmaktadır. İslâmî Kız Kardeşler, Müslüman Kız Kardeşler gibi isimlerle ülkemizde tanınan SIS grubunun kurucuları Amina Wadud-Muhsin, Askiah Adam, Rashidah Abdullah, Norani Othman, Zaniah Anwar, Rose Ismail, Salbiah Ahmad ve Sharifah Zuriah Aljeffri gibi 66 Müslüman kadınlardır. SIS grubunun bugünkü anlamdaki temelleri 1989 yılında atılmıştır.⁴¹

İslâmî feminizm söylemine baktığımızda fırsat eşitliğinin ve adaletin temel ilkeleriyle hareket ederek cinsiyetçi yaklaşımların gerçek anlamlarının ortaya çıkarılması için İslâmî içtihatların tekrardan ele alınması ve tefsirlerin yeniden yorumlanmasını istemektedir. Yine İslâm tarihinin feminist bir perspektiften geçirilerek düzeltilmesini gerekli görmektedir. Kısacası kadını temel alan feminist bir Müslüman düşüncenin geliştirilmesini amaçlamaktadırlar.

Yukarıda bahsi geçen feminist kuramlar ile İslâmcı feminist yaklaşım arasında temel farklılıklar mevcuttur. Bu farklar daha çok kadın bedeninin denetimi ve aile kurumunun

³⁹ Aksu Bora, Ortadoğu'da Kadın Hareketleri: Farklı Yollar, Farklı Stratejiler. *İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 39/55, (2008), 55-69.

⁴⁰ 1914 yılında 15 adet kadın dergisi bulunmaktadır. Türkçe isimleriyle "Kadınların İlerlemesi", "Nil'in Kızı", "Erdem", "Mısırlı Kadın" bunlardan bazılarıdır.

⁴¹ Senem Gürkan, Yaşar Barut, Feminizmden Esinlenen İslâmî Bir Oluşum: Sisters in Islam (SIS). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi (OKAD)* 1/1, (2021) 41-53.

varlığı gibi konularda kendini göstermektedir. İslâmcı feminist yaklaşımda aile kurumunun ortadan kaldırılması fikri mevcut değildir ve kutsal bir yapı olarak varlığını korumaktadır. Batılı feminist söylemde kadının kendi bedeni üzerinde söz sahibi olduğunu gösteren kürtaç, cinsel özgürlük gibi istekler İslâmî feminizmin söyleminde yer almamaktadır. Kadın bakış açısı ile İslâmî kaynakların yeniden ele alınması, üzerinde inceleme yapılması ve yorumlanması ön plandadır. İslâmcı feministler, kadınlara karşı oluşturulan bu ikinci cins muamelenin gerçekte İslâm dışı olduğunu ancak bunu İslâm ile etiketleyerek meşru göstermeye çalıştıklarını dile getirmişlerdir.

İslâmî feministler Kur'ân'ın günümüz şartlarını arka plana atmadan, kadını da merkeze alan bir bakış açısıyla tekrar yorumlanmasının gerekli olduğu düşüncesindedirler. Böyle bir okuma yapıldığında vahyin indiği kültür ve dönemin sosyal durumu ortaya konmuş, bu şartlara göre âyetlere yapılan yorumların artık geçerli olmadığı sonucuna ulaşılabacaktır. İslâm dininin kadınları erkeklerden daha aşağı bir konumda olarak belirttiği düşünülen bazı âyetlerini yeniden tahlil ederek İslâm'ın temelinde her iki cinsin de eşit haklara sahip olduklarını ancak dinin yorum bağlamında bu eşitliğin göz ardı edildiğini ispatlamaya çalışmaktadırlar.⁴² Bu açıdan değerlendirildiğinde İslâm ülkelerindeki toplumsal cinsiyet farkını ortaya çıkaran ataerkil sistemdir ve bu gelenekle mücadele edilmelidir. İslâmî feminizm, Kur'ân'ı temel aldığı söyleyerek ve bazı hadisleri birtakım sebeplerle göz ardı ederek İslâm'ın kadın erkek eşitliğine bağlı bir din olduğunu ortaya koymaya çalışan bir söylemdir. Bu söylemi destekleyen ve bu söyleme yönelik eleştiriler mevcuttur. Öncelikle ortaya koyduğu kazanımları ve imkânlarını ele alacağız sonrasında İslâmî feminizme yönelik eleştirileri inceleyeceğiz.

2.5.1. İslâmî Feminizmin İmkânları

İslâmî feminizm üzerine yazan birçok akademisyenin kuramı destekleyen iki ana savı vardır. Bu savlardan biri, cinsiyetçilik ve ataerkilliğin İslâm'ın özünde olmadığı, toplumsal yapılarda oluştuğu iddiasına odaklanmaktadır. Onlara göre “İslâmî feminizm” yalnızca ataerkilliğin ilahi olmadığını savunmaz aynı zamanda Kur'ân'ın savunduğu şekliyle insan eşitliğine ve sosyal adalete teşvik eder, dolayısıyla potansiyel eleştiri alanlarını cinsiyetin ötesine ve aralarında ırk, çevre ve ekonomi gibi geniş bir eşitsizlikler dizisine genişletmektedir.⁴³ Margot Badran, İslâmî feminizmi seküler feminizmden daha radikal olarak ele alır; çünkü onlar cinsiyet eşitliğinden ziyade cinsiyet tamamlayıcılığını savunmaktadır. İslâmî feminizm, özellikle Asya Müslüman ülkelerinde, eşitlik yerine hakkaniyete odaklanmakta ve ayrı veya farklı ama eşit oldukları için cinsiyet rollerini rakip değil destekleyici olarak görmektedir.

⁴² Bk. Hidâyet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri* (İstanbul: Otto Yayıncılık, 2018).

⁴³ Breanna Ribeiro, *İslâmîc Feminizm: A Discourse of Gender Justice and Equality*. Religious Studies Major, Senior Thesis, Linfield University (2014), Oregon.

Diğer bir sav ise kadınların İslâmi çerçeveler içinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kazanımlarıdır. Bu grupta yer alan Mir-Hosseini'ye göre, İran'daki devrim, sanılanın aksine ulusun toplumsal cinsiyet bilincini değiştirmiş ve buradaki Müslüman kadınlar, İslâm'ın ilkelerine bağlı kalmakla iki cins arasında eşitliğin olduğunu savunmak arasında bir çelişkinin olmadığını fark etmişlerdir. Adalet ve eşitliği neyin oluşturduğu ve onlara ulaşmanın en iyi yolunun ne olduğu konusunda hemfikir olmasalar da hepsi kadınlar için adalet ve eşitlik arayışı içindedirler.

2.5.2. İslâmi Feminizme Yönelik Eleştiriler

İslâmi feminizm söylemi ortaya çıktığı andan itibaren birçok kesim tarafından eleştirilen bir söylem olmuştur. Eleştirilerden ilki feminizm ve İslâm arasındaki gerilimlerin aşılmasıdır. Bununla birlikte gerek geleneksel ataerkil İslâm yorumcularının gerekse seküler feministlerin söyleme getirdiği en büyük eleştiri İslâm ve feminizm kavramlarının yan yana gelmesinin olanaksız olmasıdır.

Geleneksel ataerkil İslâm yorumcuları genel olarak Batı ürünü olan feminizm üzerinden hareketi eleştirmektedir. Onlara göre İslâmi feminizm temelde feminizmin temel yöntemlerini kullanmaktadır. Bazılarına göre İslâmi feminizm söylemini üretenler İslâm'ın batılılaşmasına sebep olmaktadır.

İslâmi feminist söylemi üreten kadınlar, feminizmin temel argümanlarını kullanarak feminizmi Kur'ân -ı Kerim'e uydurmaya çalışmakta ve onu neredeyse bir kadın hakları dokümanı olarak görmektedir.⁴⁴ Onlar toplumsal cinsiyet eşitliğinin modern ve yeni bir kavram olduğunu göz ardı etmekte ve dahası Kur'ân ayetlerini cinsiyet eşitliğinden yana olması gerektiği inancıyla okumaya başlamakta ve bu da hatalı bir analize neden olmaktadır. Bununla beraber, İslâmî olarak vasıflandırılan bu söylemler tarafından teori olarak değerlendirilemezler. Bir kuram olarak ele almak yerine düşünsel düzlemde eleştirel bir kadın söylemi olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır. Çünkü feminizm olarak adlandırılabilmesi için, feminist bir düşüncede olması gerektiği düşünülen unsurlar aranmakta ve yapılan eleştirilerde de batılı feminizm belirleyici olarak rol oynamaktadır. Bu sebeple İslâmî feminizme, feminist kuramın düşüncelerinden kendine uygun olanı benimseyen bir kadın söylemi olarak bakmak daha doğru olacaktır.

Genel olarak feminist yaklaşımları incelediğimizde kadının özgürleşmesi sorununu farklı bakış açılarıyla ele alarak erkek egemen toplum düzenini cinsiyet ayırımı olmadan daha yaşanılır bir topluma dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Bu kuramların çoğuna keskin bir sınır koymak oldukça zordur. Ancak onlar, burada keskin bir son söze gerek olmadığı kanaatinde dirler. Çünkü keskin bir sınırlandırma ve nihâyet olmadığından gelişmeye, ilerlemeye, yeniden düşünmeye ve genişlemeye her zaman bir yer olacaktır. Bu entelektüel süreçler her şeyi bilme ve kesin bir doğru gibi despot bir tuzaktan da uzak tutacaktır.

---

⁴⁴ Güç, İslâmcı Feminizm, 411.

Feminist düşüncelerden bazıları kadınların çıkmaz sokakta bocalanmalarına neden olmakla birlikte bazı düşünceler kadınları kendi özgürlüklerine birkaç adım daha yaklaştırmış olduğunu savunmaktadırlar. Feminist düşünce çok çeşitli olduğundan ilk algı bir karışıklık, bir uzlaşmazlık gibi görünse de daha yakından incelendiğinde yeni bir hayat tarzı sunmaktadır. Feminist düşüncede değerli olan bir şey de bir başlangıcının olmasına rağmen bir sonunun olmaması ve önceden belirlenmiş bir amacı olmadığından her bir kadına kendi düşüncelerini düşünme imkânı veriyor olmasıdır. Şurası açık ki doğru değil, doğrular kadını özgür kılmaktadır.⁴⁵ Onlara göre feminizm kuramlarının fazla olması kadının özgürleşmesi için daha fazla çözüm yolu demektir.

Çalışmamızda yer verdiğimiz feminist akımların dışında anarşist feminist kuram, varoluşçuluk, psikanaliz ve feminizm, Fransız feminist kuramı, farklılıkların dayanışması: üçüncü dalga, siyah ya da renkli feminist kuram, lezbiyen feminist kuram, eko-feminizm, genç kuşak ve feminizm: post-feminizm vs. gibi kendi içinde birçok dallara ayrılan feminist kuramlar söz konusudur.

3. Feminizmin Kur'ân Bağlamında Değerlendirmesi

Kadın konusu tartışılmaya başladığından itibaren parçacı, tamamlayıcılıktan kopuk bir tarzda ele alınmaktadır. Kadın olsun erkek olsun bütünsellikten uzak bir tarzda ele alındığında benlik ön plana çıkmakta bu da bencil insan tipini ortaya çıkarmaktadır. Hangi akım ya da din çerçevesi olursa olsun ele alınan görüşün tüm insani yönleriyle “hak” kavramına olduğu kadar “sorumluluk” kavramına da yer vererek incelenmesi gerekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'e göre insanın yaratılışın temel amacı, Allah'a kulluk görevini yerine getirmek⁴⁶ ve ona halifelik⁴⁷ yapmaktır. İnsanın yaratılışından bahseden Kur'ân âyetlerinde cinsiyete dayalı herhangi bir üstünlük tanınmamıştır. Kur'ân-ı Kerim kadın ve erkeğe insan veya beşer kavramlarıyla seslenir. Bu her iki terimde insanoğlu anlamındadır ve iki cinsi de kapsamaktadır. Kur'ân'da insana yönelik emirler veya yasakların hepsi hem erkeği hem de kadını muhatap olarak alır.⁴⁸

Kur'ân'da iki cins arasında kul olmaları açısından bakıldığında herhangi bir fark olmadığı, hem kadının hem de erkeğin Allah'ın emir ve yasaklarına muhatap oldukları belirtilmektedir. İslâm, birbirinden farklı fizyolojik ve psikolojik şekilde yaratılan iki cinsten birini diğerinden daha üstün veya ikisini denk tutmak yerine, birbirinin tamamlayıcısı olduklarını bildirmektedir. Kur'ân-ı Kerim; “*Onlar sizin için birer elbise, siz de*

⁴⁵ Putnam, *Feminist Düşünce*, 469.

⁴⁶ ez-Zâriyat 51/56.

⁴⁷ el-Bakara 2/30.

⁴⁸ Seyyid Hüseyin Nasr, *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi* (İstanbul: İnsan Yayınları,1995), 56; Rıza Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2004), 39.

onlar için birer elbisesiniz.”⁴⁹ âyetiyle bu konuya dikkat çekmektedir. İki cinsin birbiriyle anlamlı tamamlayıcı olduğu belirtilmiştir. Elbise insan içindir ve insanlık gerçeğini tamamlayan bir unsurdur. İnsan olmadan elbisenin bir anlamı olmadığı gibi kadın ya da erkek bir bütünün iki ayrı parçasıdır ve ancak biri varsa diğeri de vardır ve anlamlıdır.⁵⁰

Yine farklı âyeti kerimelere baktığımızda Yüce Allah'ın erkek ya da kadın her kim olursa onlardan her birinin iyi işlerine karşılık ödül vereceğini buyurmaktadır: “Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”⁵¹ Âyet bazı Ehl-i kitap gruplarıyla bir kısım Müslümanlar ve müşrikler dayanaksız kanaatlere kapılarak Allah'ın kendilerine farklı muamele edeceğini, günah işleseler bile âhirette cezalandırmayacağını iddia etmelerini ele alır. Âyet bu durumu reddettikten mümin olup iyi işler yapan, güzel davranışlarda bulunanlar cinsiyetleri ne olursa olsun cennete girerler, kendi seçimleri ve eserleri olmayan farklılıklardan dolayı zerre kadar haksızlığa uğratılmayacağı evrensel mesajını vermektedir.⁵²

“Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵³ Âyeti ise eşitlikten de öte kadın ve erkeğin dost oldukları ve işlerinin uyum içerisinde olmaları gerektiği belirtilmiştir.

İlahi hitap karşısında sorumlulukları yerine getirmede erkekle kadın eşit bir konumdadır. İslâm'da ubudiyetle ilgili konular erkek veya kadına göre değişiklik göstermez. “Rableri onlara şu karşılığı verdi: Ben erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayıf etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz.”⁵⁴ Yüce Allah erkekler gibi kadınlarında salih amel işleyerek, güzel işlere vesile olabileceklerini, hoş ve mutlu olacakları bir hayatı elde edebileceklerini belirtmiştir. Âyetlerde zikredilen durumlardan biri de cinsiyet ayırımına gitmeden kadın ve erkeğin her birinin yapmış olduğu fiillere karşılık mükâfat veya ceza görecektir. “Allah erkek münaflıklara, kadın münaflıklara ve kâfirlere içinde ebedi kalmak üzere cehennem ateşini vadetti. O, onlara yeter. Allah onlara lanet etmiştir. Onlar için sürekli bir azap vardır.”⁵⁵ Yine Kur'an, kadının kendisine ait olan malını istediği şekilde kullanma, kazanç sağlama hakkını şu şekilde ifade ederek kadına ekonomik olarak da hükümler getirmiştir: “Erkeklerle kazançlarından bir pay vardır. Kadınlara da kazançlarından bir pay vardır.”⁵⁶

⁴⁹ el-Bakara 2/187.

⁵⁰ Zeki Duman, *Beyân'ul Hak* (Ankara: Fecr Yayınları, 2006), 2/1382.

⁵¹ en-Nisâ 4/124.

⁵² Hayrettin Karaman, Sadrettin Gümüş, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kafi Dönmez, *Kur'an Yolu* (İstanbul: DİB Yayınları, 2022), 149-150.

⁵³ et-Tevbe 9/171.

⁵⁴ Âli-İmrân 3/195.

⁵⁵ et-Tevbe 9/68.

⁵⁶ en-Nisa 2/32.

Kur'ân birtakım yeni hükümlerle kadının yaşantısına birtakım yararlı değişiklikler yapmakla beraber, kadına hukuki ve medeni konularda da özgürlük sağlamıştır. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: “*Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayâsızlık yapmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin.*”⁵⁷ Âyetin ifadesinde de görüldüğü gibi cahiliye âdetinde bulunan eşi vefat kadınların akrabaları tarafından kadının mirasına zorla sahip olmasının yanlışlığı ortaya konulup kaldırılmıştır. Kadına hak ettiği serbestlik sağlanmıştır.

Kur'ân kadının ister evli olsun ister bekâr erkek gibi miras hakkının bulunduğunu ve bunu alması gerektiğini belirtir: “*Ana, baba ve akrabaları (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Allah bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir.*”⁵⁸ Âyet, savaşamayan, vatanını savunamayan kimselere, kadınlara ve hangi cinsiyette olursa olsun çocuklara miras hakkını vermeyen⁵⁹ bir zihniyet olan cahiliye adetlerini değiştirerek kadın ve çocuklara da mirastan pay alabilme hakkını getirmiş ve bu sayede temelden bir değişim gerçekleştirmiştir. Kadına miras hakkının verilmiş olması onun ekonomik ve sosyal hayattaki özgürlüğünü elde etmesinde önemli bir konuyu oluşturmaktadır.

Cahiliye dönemine baktığımızda da mehrin evliliğin geçerli kabul edilmesinin şartı olarak görülür, mehir verilmediğinde bunun nikâhsız bir ilişkiyle eşdeğer tutulurdu. Cahiliye devrinde mehir direkt olarak kızın ailesine verilir, kız bundan bir pay alamazdı. Bu durumda yetim kalan kızların velisi durumunda olanlar az bir mehirle kendileriyle evlenirler ve mirasa da el koymuş olurlardı. Kızların erkek kardeşleri de onların hak ettikleri mehirlerine el koyar, kendi haklarıymışçasına onu kullanırlardı.⁶⁰ İslamiyet'te kadın mehir konusunda da tam bir kullanım ve harcama hakkına sahiptir. O kendi malını istediği şekilde kullanabilir. “*Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa, onu da afiyetle yiyin.*”⁶¹ Âyeti ile kadının mehir hakkını korumuş, cahiliye âdetinin yanlışlığını ortaya koymuş olmaktadır.

Kadın ilim öğrenmede ve bir sosyal hayatta belirli bir konuma gelmede erkekle aynı oranda hakkı vardır. Resûlullah: “*İlim öğrenmek her Müslümana farzdır.*”⁶² buyurarak ilmi hem kadın için hem de erkek için farz kılmış, bunun zorunluğunu ortaya koymuştur. Peygamberimizin hanımları özellikle Hz. Aişe hem kadınlara hem de erkeklere İslâmî yaşayışı anlatan, gelen sorulara cevap veren, yanlış veya eksik öğrenilen konuları düzeltten bir sahabiydi. Birçok bilinen sahabe ve sahabeden sonra gelen nesiller, Kur'ân-ı Kerim, hadis

⁵⁷ et-Tevbe 9/71.

⁵⁸ en-Nisâ 4/7.

⁵⁹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camîu'l-Beyan an Tevili'l Kur'ân* (Kâhire: Dâru Hicr, 2001), 6/430.

⁶⁰ Taberî, *Camîu'l-Beyân*, 6/380-385.

⁶¹ en-Nisâ 4/4.

⁶² Ebû Abdillah el-Kazvinî İbn Mâce, *Sünen* çev. Haydar Hatipoğlu, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012), 81.

ve fıkıh ilmini ondan istifade ederek öğrenmişlerdir. Yine Peygamberimiz'in “*Sizin en hayırlınız kadınlara karşı en hayırlı olanınızdır.*”⁶³ ifadesi hayırlı olmayı kadına karşı iyilik ve sevgi dolu olmaya bağlayan, erkeğin seviyesini kadına karşı takındığı tavırla ölçen bir bakış açısıdır.

Hz. Muhammed kız ve erkek çocuk arasında ayırım yapmayı uygun görmemiş “*Allah'tan korkun ve çocuklarınızın arasında adil davranın.*”⁶⁴ buyurmuştur. Kadınların Mescid-i Nebevi'de cemaate katılmalarını istemiş ve erkeklerin onlara engel olmamaları konusunda onları uyarmıştır.⁶⁵ Kendisiyle birlikte savaşa katılan kadınlara o güne kadar görülmemiş bir şekilde ganimetten haklarını vermiştir.⁶⁶ Tüm bu örneklerden hareketle Resulullah'ın kadının yaratılıştan gelen değerini ve sorumluluğunu ortaya çıkarma çabasında olduğu görülmektedir. Cahiliyeden kalma cinsiyet algısı ve bunun beraberinde getirdiği kadının ikinci sınıf konumunu değiştirmeye çalışmış insan odaklı bir bakış açısı hedeflemiştir.

Kur'ân perspektifinde ve Peygamber sünnetinde cinsiyet değişkeniyle alakalı olarak bütüncül bir değerlendirme yapıldığında net bir şekilde ortaya çıkan durum kadınıyla erkeğiyle insanın yeryüzünde sorumlu olarak yaratıldığıdır. Yeryüzünde sorumlu halife olma noktasında kadınla erkek arasında bir fark yoktur.⁶⁷

Kadın ve erkek arasında biyolojik, fizyolojik ve psikolojik yönden bazı farklılıklar mevcuttur. İslâm bu durumu göz ardı etmez. İman, ahlak, ibadet gibi temel konularda iki cinsin de aynı olduklarını ve cenneti kazanma konusunda mükâfatlandırılacağı ifade eder. Hem kadın hem de erkek eşit fırsatlara sahiptir. Ayrıca kadının sosyal hayatta, eğitim ve ekonomik alanlarda da her türlü hürriyeti vardır.

İslâm'ın erkeğe olan bakış açısı ve kadına olan bakış açısı aynıdır. Ama bakış açısının aynı olması, ikisinin mutlak anlamda eşit olması anlamına gelmez. Kadın ve erkek arasındaki mutlak eşitlik söylemi gerçeği yansıtmamaktadır. Kadın erkek eşitliği, modern kültürün çok fazla üzerinde durduğu kavramlardandır. Bu ideolojinin gelişmesinde feminizm hareketinin düşünce yapısı ve faaliyetleri etkili olmuştur. Hareketin temelinde erkeğin kadın üzerindeki baskısına tepki yatmaktadır. Oysa hem kadın hem de erkek biyolojik, sosyal ve kültürel rolleri konumları açısından eşit değil eşdeğer bir varlıklardır.⁶⁸ Kadın ve erkek arasındaki doğuştan gelen fitri farklılık eşitliği geçersiz kılmaktadır. Bundan dolayı yukarıda ele aldığımız ayetlerde ve Kur'ân'ın birçok ayetinde, sahih hadislerde

⁶³ İbn Mace, “Nikah”, 50.

⁶⁴ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el- Buhâri , *Sahihu'l Buhari*, haz. Muhammed Nizâr Temim- Heysen Nizar Temim (Beyrut: Dâru'l Erkam,1995) , “Hibe,13.

⁶⁵ Buhâri, “Cuma”, 13.

⁶⁶ Süleyman ibn'el-Eşas es-Sicistânî el-Ezdî Ebu Dâvud,, *Sünen-i Ebu Davud*,(Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 2001),“Cihad” 141.

⁶⁷ Şule Albayrak, *Kadın Olmak İslâm, Gelenek, Modernite ve Ötesi* (İstanbul: İz Yayıncılık,2019), s.37.

⁶⁸ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (Konya: Köse Yayınları, 2014), 131.

kadınlık ve erkekliğin bir yaratılış gerçekliği olarak eşdeğerlilik ve tamamlayıcılık kavramlarının ön planda olduğu görülür.⁶⁹

Feminizmin ele aldığı görüşleri kadın açısından incelediğimizde ise, ortaya çıkan durumun kendi içinde birçok tutarsızlık barındırdığı ortaya çıkmaktadır. Her iki cinsin de yaratılış itibarıyla birbirinden farklı ve özgün olan özelliklerini göz ardı eden bu akımın, çözüm olarak ortaya sunduğu fikirlerin kendisi bir sorun oluşturmaktadır. Feminizm kadını cinsiyetinden uzaklaştırırken, cinsiyetinden kaynaklı sahip olduğu rollerine de yabancılaştırmaktadır. Bu da kadına zarar vermektedir. Feminizmin kadının haklarını ve konumunu bu düşünceleriyle kazandıramadığı bilinen bir gerçektir. Feminizmin ve Kur'ân'ın ele aldığı bazı kavramları ve feminizmin yanlıgıları ele alınacaktır.

3.1. Özgürlük Anlayışı

Batı tarih ve düşünce yapısının temelinde ikili bir bakış açısı mevcut olup dinî ve dünyevi işler hep bir ayrım içerisindedir. Bu açıdan Batı, Allah ile olan ilişkilerinde sürekli uçlara doğru gidip gelmiştir. Ya Hristiyanlıktaki asli günah ilkesi sebebiyle insanın doğuştan günahkâr olduğu benimsetilmiş ya da günümüzde olduğu gibi insan sorumluluklarından uzaklaştırılarak her alanda özgür olacağı bir dünya algısı tasarlanmaya çalışılarak kendini tanrı konumuna geçirmek istemiştir.

Özgürlük, insanı diğer canlılardan üstün kılar. Fakat insan sınırsız özgürlüğe sahip değildir. Sonsuz iradesiyle seçim yaptıklarından sorumlu olmayan tek varlık âlemlerin Rabbi Allah'tır. Durum böyle olunca her insan özgürlüğünün nerede başlayıp nerde biteceğini, kendisine verilen özgürlüğün hangi sorumlulukları beraberinde getirdiğini bilmelidir.

İslâm "tevhid" ilkesiyle hareket eden bir yapılanmaya sahiptir. Tevhid sadece Allah'ın varlığı ve teklifi değil, geniş anlam dünyası ve bu anlamların pratik dünyadaki karşılıklarını ifade eder. Kâinattaki tüm varlıkların tek kaynağı Allah'tır. Bu da aslında kadın ve erkeğin arasında çatışmanın değil, uyum olması gerektiğini ifade eder. İnsan özgür olmakla birlikte aynı zamanda bir kuldür. Bir kul olarak yapması gereken vazife ve sorumluluklar vardır.

"Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi."⁷⁰ Âyeti de insanın kadınıyla erkeğiyle sorumlu olduğuna dikkat çeker. Emanet kavramı üzerinde müfessirler farklı tanımlamalar yapmışlardır. İnsanların birbirlerine karşı emanet olarak bıraktığı şeyler,⁷¹ insanın kendi bedeni ve azaları,⁷² iman ve imanla ilgili hususlar,⁷³ akıl ve seçme hürriyetidir⁷⁴ gibi tanımlar

⁶⁹ Köse, *Aile Medeniyetinin Sonu*, 137.

⁷⁰ el-Ahzab 33/72.

⁷¹ Taberi, *Camiu'l Kur'ân*, 10/341, Muhammed Ali Sâbuni, *Safvetu't Tefâsir* (İstanbul: Dersaadet,t.y.), 2/540.

⁷² Abdurrahman Celalüddin, *ed Durrü'l Mensur fi't Tefsirul Mensur* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1993), 2/540.

⁷³ Mahmud b. Ebu'l Hasan en- Nisaburi, *İcâzü'l Beyan an Meâni'l- Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l Garbi'l- İslâmî,1995), 2/671.

⁷⁴ Muhammed Tâhir İbn Âşur, *Tefsirü't-Tahrir ve't-tenvir* (Tunus: Dâru't Tunusiyye, 1984), 22/125.

yapılmıştır. İnsan emirler karşısında irade hürriyetini elde etmiştir. Âyet incelendiğinde emanetin insanı sorumlu kılan bir şey olduğu anlaşılmaktadır. Bu da diğer bütün emanetleri kapsayan akıldır. İnsan emir ve yasaklara cinsiyet ayrımı yapılmadan sorumludur.

Kur'ân'da insanın en güzel bir surette yaratıldığı⁷⁵ ve kendisine verilen irade ve yetenekleriyle yeryüzüne Allah'ın halifesi olarak gönderildiği⁷⁶ ifadeleriyle insanın konumuna dikkat çekilmektedir. Bu sorumlulukta kadın ve erkek ayrımı yapılmamış her iki taraf içinde sorumluluğun geçerli olduğu belirtilmiştir. Halife kendinden öncekine vekil kılınan, birinin yerine geçen kimse demektir.⁷⁷ Bu görev ona Allah tarafından verilmiştir. Dolayısıyla insan, yeryüzünde ortaya koyacağı tasarruflarında kendi sorumluluklarının bilincinde olarak Allah'ı şuur haline getirebilen bir varlık olmak durumundadır.⁷⁸ Her ne kadar biyolojik farklılıklar dikkate alınarak sorumluluğun işlevlerinde farklılıklar var ise de Allah'a karşı sorumlu olma noktasında bir farklılık yoktur.

Aslında feministlerin özgürlük adına kadınların mahremiyeti koruyan ölçüleri yok saymaları insanın kendisini "nefsi emmare"ye (hiddetle emreden nefis) bırakması anlamına gelir. Nefsi emarenin emrinde olan insanın ilahı artık "heva"sıdır. Heva nefsin bedene yönelik arzuları temsil eden kötü ve ilkel eğilimleridir. "*Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın?*"⁷⁹ âyetinde hevâ canın her istediğini yapan, onu elde etmede hiçbir sınır tanımayan ve heves olarak nitelendirebileceğimiz bu isteğini putlaştıran insanın, psikolojik durumunu karakterize etmiştir.

Kadın veya erkek özgürlüğün ötesinde bir kul olduğunu hatırladığı zaman hiçbir nesnenin üzerinde mutlak bir sahip olma durumunun söz konusu olamayacağını idrak eder. Allah'a kul olmayı öncelemiş bir yaşam kişiyi bu dünyada cennetteki rahatlığı arayan ve yaratılış gayesi amacının dışına çıkmış olan bir varlık olmaktan kurtaracaktır. Bunlar üzerinde tek tasarruf hakkı Allah'a aittir. Bu açıdan bakıldığında İslâm'ın kürtaj, insan canına kıyma, intihar gibi durumlara niçin olumsuz baktığı da anlaşılabilir olur.

Feminist ideolojiler adaletten ziyade koşulsuz ilerlemeden bahseder. Erkeğe rağmen ve ona meydan okuyarak ilerleyen kadın hedefine ulaşacaktır. Ancak burada adaletten bahsetmek mümkün görünmemektedir.

İslâm'da insanlar hak sahibi olmaktan çok sorumluluk sahibidirler. Çünkü hak isteği kişinin kendini merkeze almasını, sorumluluk bilinci ise kişiyi kendi hakkından ziyade karşı

---

⁷⁵ et-Tin 95/4.

⁷⁶ el-Bakara 2/30.

⁷⁷ Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mukrim İbn Manzur, *Lisânu'l Arab* (Beyrut: Dâru Sadr,1414), 11/82-95.

⁷⁸ Râgıb el-İsfehani, *el-Müfredat fî Garibi'l- Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dâru'l Marife, ty), 501.

⁷⁹ el-Furkan 25/43.

tarafın hakkını merkeze almasına yardımcı olur. Haklar ancak kişilerin görev ve sorumluluklarını yerine getirdikleri ölçüde korunabilir.⁸⁰ İnsan bir birey olarak özgürdür, irade sahibidir ancak aynı zamanda bir kuldür. Bu bilinçle hareket edildiğinde özgürlüğün sınırları daha tutarlı çizilecektir.

3.2. Aile Kurumuna Yükleedikleri Anlam

Feminizm kadını kendi kimliğinden soyutlarken cinsel kimliğine de yabancılaştırmaktadır. Bu da kadına zarar vermektedir. Feminizmin kadın haklarını savunmadığı, hatta kadının birçok meselede zor durumda kaldığı ortadadır. Feminist akımlardan sonraki süreçte evlilik kurumu zarar görmüş, Amerika'daki boşanmaların oranı %50'yi bulmuş, evlilik dışı doğumlar artmaya başlamıştır.⁸¹

Özellikle radikal feministlerin düşüncelerine baktığımızda evlilik, aile kurumu ve çocuk ciddi bir çıkmaza girmekte, insanlığın özünde olan normaller anormalleştirilerek bir köşeye atılmaktadır. Erkek burada bütün sorunların tek sebebi görülmektedir. "Benim bedenim, benim hayatım" düşüncesiyle, bir canlıyı öldürmek anlamına gelen kürtaj başta olmak üzere birçok cinayeti bir hak olarak savunmaktadırlar.⁸²

Kadın ve erkek birbirine tahammül edilecek varlıklar olarak baktığında gerilim ve kavga kaçınılmaz olmakta, aile ve çocuk bir yük haline gelmektedir. Bugün Batı'da parçalanmış aileler büyük çoğunluğu oluşturmakta, aile kurmaya mesafeli yaklaşmaktadır.

İslâm'ın aile kurumuna bakışına geldiğimizde ise feministlerin düşüncelerinden çok daha farklı şeyler göze çarpmaktadır. Öncelikle erkek ve kadının evlilikteki tek gerçek amacı cinsi temayül değildir. Sadece bunların birleşmelerini sağlayan bir vasıtaadır. İslâm'da ev bir huzur yeridir orada karşılıklı sevgi, şefkat ve saygı duygularıyla kişiler bir arada yaşar. Orada güzellik, temizlik ve gizlilik hâkimdir.

*"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."*⁸³

İslâm evliliği iki insanın birlikteliği olarak görür ve aralarında ortak bir hayat bağı oluşturur. Ortak emeller ve üzüntüleri birbirine bağlanarak ortak gelecekte nesil haline dönüşür ve bu ailede doğacak olan yeni nesli korumaya çabalar. Bu doğan yeni neslin üzerinde anne ve baba iki bekçi gibi koruyucu bir vazife yaparlar. Onlar manevi açıdan da sorumluluklarının farkındadırlar.

Kadının eş ve anneliği, istediği zaman vazgeçeceği bir hak değil, sorumluluktur. Feminizm bunu kendi içerisinde bir sorunsala dönüştürmekte ve kadını çevreleyen

⁸⁰ Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyete*, 137.

⁸¹ Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2005), 249.

⁸² Coşkun, *Kelam Problemleri*, 95.

⁸³ er-Rum 30/21.

zincirleri kırayım derken onu farklı bir duruma hapsedip kendine yabancılaştırmaktadır. Aslolan ve yapılması gereken, aile kurumuna gereken öneminin verilmesi ve gelecek nesillerin ahlaklı bir şekilde yetişmesini sağlamaktır.

3.3. Fitrat Farklılığı

Kur'an'da insanın yaratılışını ifade eden "fitratullah" kelimesi, yaratılışın ilk tarz ve şeklini ifade etmektedir.⁸⁴ "Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sınıksız tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler."⁸⁵ âyetinde ifade edildiği gibi Allah insanları belirli bir fitrat üzerine yaratmıştır. Kadın ve erkek insan olmaları bakımından aynı fitrata sahip olmakla birlikte bazı psikolojik ve fiziksel özellikler onları birbirlerinden farklı kılmıştır. Bu bir eşitsizlik olmaktan ziyade farklılık ve tamamlayıcılıktır.

"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır."⁸⁶ âyeti farklı olarak yaratılan iki fitrattan bahseder. Âyetinin sebep-i nüzülü ile ilgili rivayetlerden birisi şu şekildedir:

İbn Abbas Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber Hz. Bilâl'e Kâbe'nin damına çıkıp ezan okumasını istediğini ve bunun üzerine Attâb b. Esîd b. Ebi'l-'İys: "Bugünü görmeden babamın ruhunu alan Allah'a hamdolsun.", el-Hâris b. Hişam da: "Muhammed müezzin olarak şu siyah kargadan başkasını bulamadı mı?" dediklerini nakleder. Süheyb b. Amr ise: "Allah bir şeyi diledi mi onu değiştirir." demiştir. Ebu Süfyân da: "Ben hiçbir şey demiyorum. Çünkü semânın Rabbinin söylediğimi haber vermesinden korkarım." diyerek fikrini belirtmiştir. Bunun üzerine Cebraîl Hz. Peygamber'e neler söylediklerini ona haber vermiş, Peygamberimiz onları çağırılmış ve neler söylediklerini sormuş onlar da söylediklerini itiraf etmişlerdir. Bu olay üzerine Allah âyeti indirmek suretiyle soylarla övünç duymayı, fakirleri aşağılamayı yasaklamıştır. Gerçekten üzerinde durulması gereken konu takvadır. Üstünlük de ancak takva ileldir."⁸⁷

Âyet kadın ve erkeğin yaratılıştan farklı fitrattan olduğuna dikkat çekmekte, üstünlüğün cinsiyette, ırkta, kabileden değil takvada olduğuna dikkat çekmektedir. Renklerin, cinslerin farklılığı yaratılıştan kaynaklıdır. Bunun iç dünyası ve şahsiyetle bir ilgisi yoktur. Toplulukları varlığı tanımak bilinmek içindir. Üstünlük için değildir. İrklar, kavimler, cinsiyetler de Allah'ın varlığının bir delilidir.

Feminizm her iki cinsin de cinsel kimlik sınırlamalarını kaldırmayı hedeflemektedir. Ancak kişilik yapılarındaki farklılıklar her iki cins için de barizdir. Bu durumun kabul

⁸⁴ er- Rum 30/30.

⁸⁵ er-Rum 30/30.

⁸⁶ el-Hucurat 49/13.

⁸⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, el- Kurtubî, *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'an* thk. Hişam Semîr el-Buhârî (Riyâd: Dâru 'Âlimi'l-Kütüb, 2003), 16/340-341.

edilmesi karşılıklı olarak ilişkinin sağlıklı olarak devam etmesi için atılacak ilk adımdır. Birbirlerinden farklı olduğu kabul edilmezse iki tarafta karşı tarafın kendisi gibi hissetmesini veya istemesini arzular. Bu istek gerçeklikten uzak bir istektir. İnsanlar tek tip yaratılmamışlardır.⁸⁸

Liberal feministlerin, “eğitimde fırsat eşitliği” olarak savundukları düşünce sisteminde her iki cinsinde fitratları ve yeteneklerin farklı olması arka plana itilerek, aynı çalışma alanlarında yer almaları gerektiğini belirtirler. Aslında bu düşünce kadına bir fayda sağlamaktan ziyade, onu altından kalkmakta zorlanacağı bir yükün altına sokup onu mağdur etmek anlamına gelmektedir. Fakültelerde cinsiyet bakımından bir sınırlama olmadığı halde, örneğin, neden okul öncesi eğitimi, el sanatları bölümü, öğretmenlik, dil eğitimi bölümlerini kızlar tercih ederken; mühendislik, siyasal bilimler vb. bölümleri çoğunlukla erkekler tercih etmesinin altında yatan sebebin fitrat farklılığı olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Liberal feministlerin, kadının kamuda kendine yer bulmasının onu arka planda olmaktan kurtaracağı düşüncesi de fiiliyatta geçerliliğini kaybetmiştir. Çünkü dışarıda çalışan bir kadın eve gelip oradaki işleri de yaptığında fazladan mesai yapmış olmaktadır. Bu durum, ona bir özgürlük getirmemiş aksine birçok açıdan zarar görmesine sebep olmuştur. İslâm kadın ve erkeğin sosyal hayatta uyması gereken bazı kurallar ortaya koymuştur. Kurallar hem erkek hem de kadın için geçerlidir.⁸⁹ Bunlara riâyet edildiği takdirde İslâm kadının kamusal alanda çalışmasını yasaklamaz ama onu çalışmaya ve evin geçimini sağlamasına da zorlamaz. Çalışmayan kadına bakış açısı değersiz ya da çalışana göre daha aşağı bir konum değildir.

Marksistlerin ev işlerinin topluma mal edilmesi ve devlet tarafından ücretlendirilmesi fikrine gelince; bunun gerçek hayatta birtakım sıkıntıları da beraberinde getireceği açıktır. Bu uygulandığı takdirde bir kadının evinin işini muhtemelen yine başka bir kadın ücret karşılığında yapacak, mağdur olan yine kadın olacaktır. Cinsiyet ve bunun beraberinde getirdiği fitrat farklılığı ortadan kaldırılması mümkün olan bir durum değildir. Bu tam anlamıyla bir kadın- erkek eşitliğinin sağlanmayacağını göstermektedir. En başta bu ikisinin fitratına aykırıdır. Hatta sırf erkek ya da kadınlardan oluşan bir toplum oluşturulsa bile tam bir eşitlikten bahsetmek mümkün değildir.⁹⁰

İslâm’ın güzel öğretilip pratikte güzel bir şekilde uygulanan ülkede feminizm ideolojisine gerek olmadığı rahatlıkla söylenebilir. İslâm ve feminizm arasındaki dilin ne kadar farklı olduğu ortadadır. Gerek Kur’ân’da gerekse hadislerde kadın kendi varlığını korumuş, her türlü hakkı kendi tarihi içerisinde kadınların durumuna baktığımızda korumuştur. Feminizm ise kadına ait yaraları kapatmaktan ziyade yeni zararlar vermiş,

⁸⁸ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 22.

⁸⁹ Bk. İbrahim Yıldız, Kur’ân Ve Sünnete Göre Sosyal Hayatta Kadın Erkek İlişkisi, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2019), 84-109.

⁹⁰ Faruk Beşer, *Kadının Sosyal Güvenliği ve İslâm* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1991), 13.

kadını kendisine yabancılaştırmıştır. Kadın hakları çerçevesinden değil, insan hakları çerçevesinden bakıldığında bu hareketin adalet ve sorumluluktan yoksun olduğu görülecektir.

Sonuç

Feminizm, çıkış tarihi Fransız İhtilali ile paralellik gösteren tüm alanlarda erkekler için geçerli olan ayrıcalıkların hepsinin kadınlara da tanınması için çaba gösteren ve kadının toplum içindeki rolünü ileri bir düzeye taşımayı amaçlayan bir akımdır. Feminist kuramlar çok çeşitli olmalarına karşın kesin bir çizgi ile birbirlerinden ayrılmamaktadırlar. Çünkü feministlere göre doğru değil, doğrular vardır. Kadının özgür kılacak olan da işte bu doğrulardır.

Kuramlar kendi çerçevesinden kadını daha ileri taşıma gayesinde olsalar da söyledikleri ve ortaya attıkları varsayımlar, kadını daha zor durumlara sürüklemiş ve sürüklemeye devam etmektedir. Kadının cinselliğinin ön planda tutulması, kürtajın hak olduğunun iddia edilmesi, fitratına uygun olan annelik kurumunun ortadan kaldırma düşüncesi kadına hak olarak verilmesi gerektiği söylenirken aksine kadını kendi yaratılışından uzaklaştırmıştır. Sadece kadın kavramını ele alıp insan ve erkek tanımlarını yok sayan, hak kavramı üzerinden fikirler öne sürüp sorumluluk kavramını dikkate almayan feminizm hareketi, her konuda sıkıntılı görünmektedir. Başlangıçta klişe baskısı gibi haklı sebeplerle ortaya çıkmış olsa da sonrasında kadına yarardan çok zarar vermiştir.

Liberal feminizm özgürlük ve eşitlik kavramlarını sorumluluk kavramından tamamen uzaklaşarak ele almıştır. Fitrat farklılığı göz ardı edilerek yapılan bir eşitliğin kadına faydası olmamaktadır. Marksist kuram kadının işgücüne girerek özgürlüğünü kazanacağı fikrine sahiptirler. Kadın şu anki durumuyla erkekler için emek sarf etmektedir ve ikinci plandadır ancak Marksist feminizmin içerisindeki kadına baktığımızda ise aynı emek ve statüyü para için verdiğini görmekteyiz. Ailesinden bile koparılan kadın kamusal alanda kendisine yabancılaşacaktır.

İslâmî feminizmin ortaya çıkışında İran, Mısır ve Malezya'daki gelişmeler etkili olmuştur. İslâmî feminizmi bir kuram olarak ele almak yerine düşünsel düzlemde eleştirel bir kadın söylemi olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır. Çünkü feminizm olarak adlandırılabilmesi için, feminist bir düşüncede olması gerektiği düşünülen unsurlar aranmakta ve yapılan eleştirilerde de batılı feminizm belirleyici olarak rol oynamaktadır. Bu sebeple İslâmî feminizme, feminist kuramın düşüncelerinden kendine uygun olanı benimseyen bir kadın söylemi olarak bakmak daha doğru olacaktır. Bu söylem cinsiyetçiliğin Kur'an'dan kaynaklanmadığını toplumsal yapılar da oluştuğunu ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Kur'an'ın da savunduğu şekliyle insan eşitliğine ve sosyal adalete teşvik eder. Kadın ve erkek kavramlarına bütünlüyci bir yaklaşımla insan başlığı altında ele alır.

Feminizm ekseninde aile kurumuna baktığımızda ise evlilik, aile kurumu ve çocuk ciddi bir çıkmaza girmekte, insanlığın özünde olan normaller anormalleştirilerek bir köşeye atılmaktadır. Aile kurumuna ve kadına bakış açıları beraberinde birçok sorun ortaya çıkarmıştır. Ayrıca kürtaj başta olmak üzere birçok cinayeti bir hak olarak savunmaktadırlar. Kadın ve erkek birbirine tahammül edilecek varlıklar olarak baktığında gerilim ve kavga kaçınılmaz olmakta, aile ve çocuk bir yük haline gelmektedir. İslâm'ın aile kurumuna bakışına geldiğimizde ise ev bir rahat ve huzur yeridir orada karşılıklı sevgi, şefkat ve saygı duygularıyla kişiler bir arada yaşar. Orada güzellik, temizlik ve bir gizlilik hâkimdir.

Günümüzde Türk toplumu, feminizm kuramının karşı karşıya bıraktığı sorunlarla yüzleşen bir toplum olmuştur.. Bu ideolojinin fikirlerinin yanlış olduğunu dile getirmek ve en az zararla kurtulmak için toplumdaki her bireye ve kuruluşlara büyük sorumluluklar düşmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, sivil toplum kuruluşları kitle iletişim araçlarında İslâm'da kadına tanınan haklar ve onun sorumlulukları en ince detayları ile ele almalıdır. Eğer her kesim üzerine düşen görevi yerine getirmezse kadınlar hak adı altında zulme ortak olacak ve feminizmin çifte standart görüşlerine sarılacaktır. Bunun sonucunda ise aileler dağılacak, evlilikler azalacaktır. Feminist ideolojinin vereceği zarardan bireyler ve toplum korunmalı, uygulamalar bu çerçevede düzenlenmelidir.

Son söz olarak Kur'ân'a göre ise insan kadını ve erkeğiyle birlikte yaratılmışların en şerefliisidir. İslâm'ın kadın olgusu, her iki cinsin de birbirini tamamlayan, birinin varlığıyla diğerinin anlam kazandığı iki unsur olduğuna dikkat çeker. Toplumlarda değişikliğe uğrayan kadın algısı günümüzde yeniden ele alınıp, Kur'ân'ın özüne ve Nebvî sünnete uygun bir yaklaşımla değerlendirilmelidir. İslâmiyet'in güzel bir şekilde öğrenildiği ve uygulandığı, kadına Kur'ân'ın ve sünnetin önem verdiği derecede hak ve sorumlulukların olduğu bir toplumda feminizme ihtiyaç yoktur. Yüce Allah kadına hak ettiği konumu ve sorumluluklarını belirtmiş, fitratına uygun hareket ettiğinde hem bu dünyada hem de ahirette karşılığını eksiksiz alacağını belirtmiştir.

Kaynakça | References | مصدر

- Akdemir, Salih. "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın". *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. 10/4 (1997), 249-258.
- Aktaş, Gül. "Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği". *Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 30/1 (Haziran 2013), 53-72.
- Albayrak, Şule. *Kadın Olmak İslâm, Gelenek, Modernite ve Ötesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Altun, Hakan. "Feminist Kuram Doğrultusunda Bir Okuma/Sahneleme ve Bir Örnek Çalışma: Denizden Gelen Kadın". Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Ateş, Ali Osman. *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Ateş, Süleyman. "İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar". *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. 10/4 (1997), 304-310.
- Berktaş, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*. ed. Serap Erkut. Ankara: Atlas Yayınları, 2013.
- Bora, Aksu. "Ortadoğu'da Kadın Hareketleri: Farklı Yollar, Farklı Stratejiler". *İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 39/55 (2008), 55-69.
- Breanna Ribeiro, İslâmîc Feminizm: A Discourse of Gender Justice and Equality. Religious Studies Major, Senior Thesis, Linfield University (2014), Oregon.
- Celalüddin, Abdurrahman. *ed Durrül Mensur fi't Tefsirul Mensur*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l Fikr, 1993.
- Coşkun, İbrahim. *Günümüz Akaid ve Kelam Problemleri*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2017.
- Demir, Zekiye. *Modern ve Postmodern Feminizm*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Dölek, İlber. "Feminist Kristoloji Bağlamında Yeni Ahit Metinlerindeki Kadının Konumu ve Rolü". *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2019), 190-208.
- Duman, Zeki., *Beyân'ul Hak*. 2 Cilt. Ankara: Fecr Yayınları, 2006.
- Ebu Dâvud, Süleyman İbn'el-Eşas es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebu Davud*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 2001.
- Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac. *Sahih-i Müslim*. 10 Cilt. çev. Ahmed Davudoğlu, İstanbul: Sönmez Yayınları, 1980.
- el-Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l Buhari*, haz. Muhammed Nizâr Temim-Heysem Nizar Temim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l Erkam, 1995.
- el-İsfehani, Rakıb. *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dâru'l Marife), ty.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Hişam Semîr el-Buhârî. 10 Cilt. Riyâd: Dâru 'Âlimi'l-Kütüb, 2003.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Camiu'ul-Beyan an Tevili'l Kur'an*. 6 Cilt. Kâhire: Dâru Hicr, 2001.
- Fazlur Rahman. *Ana Hatlarıyla Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara; Ankara Okulu Yayınları, 1999.
- Garaudy, Roger. *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2000.

- Güç, Ayşe. “İslâmcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/ 2 (2008), 649-673.
- Gürkan, Senem, Yaşar Barut. “Feminizmden Esinlenen İslâmî Bir Oluşum: Sisters in Islam (SIS)”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi (OKAD)* 1/1, (2021), 41-53.
- İbn Âşur, Muhammed Tâhir. *Tefsirü't-Tahrir ve't-tenvir*. 30 Cilt.Tunus: Dâru't Tunusiyye, 1984.
- İbn Hacer, Ebu'l Fazl Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el Askalani. *Fethu'l Bâri*. 5 Cilt. thk. Muhammed Fuad Abdalbaki ve bşk. Beyrut: Darus Selam, 1989.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah el-Kazvini. *Sünen*. 5 Cilt. çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr,1414.
- İmançer, Dilek. “Feminizm ve Yeni Yönelimler”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 5/10 (2002), 3-24.
- Juliet Mitchell, Ann Oakley. *Kadın ve Eşitlik*. çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Pencere Yayınları, 1992.
- Karaman, Hayrettin. Gümüş, Sadrettin. Çağrıcı, Mustafa. Dönmez, İbrahim Kafi. *Kur'ân Yolu*. 5 Cilt. İstanbul: DİB Yayınları, 2022.
- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı, 2014.
- Maraşlı, Sema. *Yuvamızda Huzur Bulalım Diye*. İstanbul: Profil Yayınları, 2016.
- Mill, John Stuart. *Kadının Özgürleşmesi*. çev. Damla B. Aksel, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016.
- Muhsin, Amine Vedud. *Kur'ân ve Kadın*. çev. Nazife Şişman İstanbul, İz yayıncılık, 1997.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi* İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Nisaburî, Mahmud b. Ebu'l Hasan. *İcâzü'l Beyan an Meâni'l- Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l Garbi'l-İslâmî,1995.
- Özdeş, Talip. *Kur'ân ve Cinsiyet Ayrımcılığı*. Ankara, Fecr Yayınları, 2005.
- Öztürk, Mustafa. *Cahiliyeden İslâmîyete Kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Putnam, Rosemarie. *Feminist Düşünce*. çev. Zafer Çirhinlioğlu, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2006.
- Rodgers, Nigel. *Antik Yunan*, çev. Ülkü Evrim Uysal. İstanbul: İş Bankası Yayınları,2015.
- Sâbu'nî, Muhammed Ali. *Safvetu't Tefâsir*. 3 Cilt. İstanbul: Dersâadet, t.y.
- Simone De Beauvoir. *Kadın, “İkinci Cins” Bağımsızlığa Doğru*. çev. B. Onaran, İstanbul: Payel Yayınları, 1993.
- Şahin, Hatice Aynur. “İslâmî Feminizm ve Feminist Kuran Okumaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/3 (2013), 90-122.
- Tarhan, Nevzat. *Kadın Psikolojisi*. İstanbul: Nesil Yayıncılık, 2015.
- Tuksal, Hidâyet Şefkatli. *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2001.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili* 10 Cilt. İstanbul: Azim Yayınları, 2020.
- Yıldız, İbrahim. “Kur'ân Ve Sünnete Göre Sosyal Hayatta Kadın Erkek İlişkisi”, *Harran*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 24/42(2019), 84.109.